

Polska Sztuka Ludowa

KONTEKSTY

◆ANTROPOLOGIA KULTURY ◆ ETNOGRAFIA ◆ SZTUKA◆

2018 rok LXXII nr 3 (322). Indeks 369403. ISSN 1230–6142. Cena 20 zł. VAT 5%
INSTYTUT SZTUKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK, STOWARZYSZENIE LIBER PRO ARTE

S P I S T R E Ś C I

ZBIGNIEW BENEDYKTOWICZ	<i>Pod wspólnym niebem?</i>	3
MARCIN HINTZ	<i>Polski kontekst światowych obchodów 500-lecia Reformacji w roku 2017</i>	4
ANDRZEJ JÓZEF BARANOWSKI, PIOTR LASEK, PIOTR SYPCZUK	<i>Architektura sakralna wyznawców Ewangelii na tle rozwoju Reformacji w wieku XVII i XVIII</i>	12
MARCIN HINTZ	<i>Protestantyzm i jego teologia wobec wyzwań ponowoczesności XXI wieku</i>	22
Efekt Lutra		
RYSZARD KOZIOŁEK, MARCIN TRZĘSIOK	<i>Efekt Lutra</i>	29
Teologia		
MAREK JERZY UGLORZ	<i>Reformacja to nie retusz, ale nowa forma społeczna</i>	31
GRZEGORZ STRZELCZYK	<i>Z czym katolicy musieli się zmierzyć przez Lutra / dzięki Lutrowi? Uwagi na marginesie uchwał Soboru Trydenckiego</i>	36
JACEK KEMPA	<i>Reforma i ekumenizm jako stan ducha w chrześcijaństwie ...</i>	42
JERZY SOJKA	<i>Nauka o dwóch regimentach Marcina Lutra – teoria i praktyka</i>	47
GRAŻYNA KUBICA–HELLER	<i>Feministyczny efekt Lutra, czyli o edukacji śląskich ewangeliczek – szkic z antropologii historycznej</i>	55
Muzyka		
MARCIN TRZĘSIOK	<i>Zmysł nieskończoności. Friedrich Schleiermacher i idea muzyki absolutnej</i>	70
BARTŁOMEJ BARWINEK	<i>Teologiczny pesymizm a filozofia pojednania. Niebo i Ziemia w Brahmsowskiej wizji Hyperiona pieśni Losu Friedricha Hölderlina</i>	78
DOROTA KOZIŃSKA	<i>Portret artysty z czasów kryzysu. O Matthiasie Grünewaldzie i operze Mathis der Maler Paula Hindemitha</i>	88
ZBIGNIEW PASEK	<i>Kultura funeralna protestantyzmu. O pocieszeniu, jakie przynoszą protestanckie pieśni o śmierci</i>	91
Filozofia		
AGATA BIELIK-ROBSON	<i>Od Natury do Historii: Efekt Lutra u Hegla</i>	97
MICHAŁ WARCHALA	<i>Efekt Lutra, efekt Webera. Racjonalność, religia i duch(y) kapitalizmu</i>	105

RAFAŁ BISKUP	„Zapomnieliście te słowa: «Bóg czuwa nad nami!»?”. Losy tyrolskich protestantów w powieści Zillertalczyzy Fedora Sommera	113
ALINA MITEK-DZIEMBA	Efekt Tölpela? Myślenie środowiskowe i ekoteologiczne we współczesnym protestantyzmie	122
DAMIAN GUZEK	Ślady mediatyzacji u Marcina Lutra	133
Literatura		
TADEUSZ ZATORSKI	Rewolucjonista mimo woli. Luter oczyma Heinego	138
RYSZARD KOZIOŁEK	Jak reformuje się młotem?	147
ALEKSANDER NAWARECKI	Czytanie psalmów z Lutrem	154
ADAM REGIEWICZ	Czy czytanie może być protestanckie?	162
JOANNA SOĆKO	Czy mężczyźni napisali Biblię tylko dla chłopców? Amerykańskie echa głosu Lutra w wierszu Emily Dickinson	168
PIOTR BOGALECKI	Efekt Bonhoeffera w poezji polskiej (od Barańczaka do Różewicza)	177
DARIUSZ CZAJA	Apokaliptyczny ciemń. Apofazy Różewicza	185
IRENEUSZ GIELATA	Udo bogini Wenus – o 96. tezie Marcina Lutra	192
HANS JOAS, IRENEUSZ PIEKARSKI, ŁUKASZ TISCHNER	Wiara w świecie opcji	198
Hering–Czapski		
PIOTR KŁOCZOWSKI	Czapski nieznan	203
TATIANA KOSINOWA	Spacerownik po Petersburgu śladami Józefa Czapskiego	204
MIKOŁAJ NOWAK-ROGOZIŃSKI	Ja. Dziennik wojenny Józefa Czapskiego	225
JÓZEF CZAPSKI	Z dziennika 1942–43	233
LUDWIK HERING	Zieleniak, Ślady, Meta	243
JACEK LEOCIAK	Komentarze do Heringa	265
LUDWIK HERING	Fragment listu Heringa do Czapskiego z 13–16 stycznia 1962 [list w Aneksie drugiego tomu, niewysłany, przeczytany przez adresata dopiero po śmierci nadawcy]	274
LIDIA KOŚKA	Możesz mnie jedynie przyjąć. Künstlerroman	275
ADAM LIPSZYC	Ludwik Hering: Racja milczenia	281
TADEUSZ SOBOLEWSKI	Ludwik i Miron	286
IRENA GRUDZIŃSKA–GROSS	Walka o siebie. O korespondencji Czapski–Hering	291
JULIA JURYS	Nigdy ani słowem nie wspomniał mi o Ludwiku Heringu. O korespondencji Czapski–Hering	292
WOJCIECH KARPIŃSKI	Wielki moment kultury polskiej. O korespondencji Czapski–Hering	293

LECH SOKÓŁ	Znikające ślady i cienie przeszłości	294
POLA ROŻEK, KAZIMIERZ BRZEZIŃSKI	Koprzywnica – Patrzy/My	301
MARCIN CZAJA	Spór o chusty. Kultura, religia, tożsamość	304
RAFAŁ MARSZAŁEK	Tworzymy i chronimy. 100 lat ZAIKS-u. Część II	312
	Noty o autorach	331
	Summaries	336
	Contents	343

W 2017 roku cały świat obchodził 500-lecie Reformacji. 500 – lecie Reformacji i będąca znaczącym wydarzeniem, wydana w 2016–2017 dwu tomowa edycja listów Czapski–Hering, (Józef Czapski / Ludwik Hering, *Listy 1939–1982*. T.I, II „Biblioteka Mnemosyne”, Gdańsk, Fundacja Terytorium Książki, 2016–2017) – to bohaterowie bieżącego numeru.

Co mogą mieć ze sobą wspólnego, poza datą 2017, w której pojawiły się na horyzoncie naszego myślenia – zebrane teksty o Petersburgu Czapskiego, jego listy, *in edita*, publikowane tu po raz pierwszy fragmenty jego dziennika wojennego, opowiadania Ludwika Heringa, ich korespondencja i zebrane rozważania o kulturowych (teologicznych, filozoficznych, socjologicznych, obecnych w muzyce i literaturze, w sztuce) konsekwencjach i znaczeniu Reformacji nie tylko w kulturze światowej, kulturze Europy ale i Polski? – Z pewnością mogą być wstępem do głębszej refleksji o antropologii wielokulturowej pamięci. Refleksji jakże potrzebnej w roku, w którym obchodzimy 100-lecie Odzyskania Niepodległości i Odrodzenia Państwa Polskiego. Nie sposób przywoływać znów, jak mantry, listy setek nazwisk, postaci i wielkich wydarzeń związanych z wkładem żywiołu „innowierców”, protestantów, ewangelików, luteran, kalwinów, metodystów (wziąwszy choćby pod uwagę w tym ostatnim przypadku amerykańskie misje przybywające po 1918 i po wojnie polsko-bolszewickiej z pomocą charytatywną) do historii i kultury polskiej, do budowania i odbudowywania, odradzania się jej państwowości. Nie sposób, tak ze względu na brak miejsca, jak i świadomość tego, że podobne kolejne upominanie się byłoby uwłaczaniem owej pamięci wielokulturowości, różnorodności wyznaniowej, etnicznej, narodowej, składającej się na istotę polskiego obywatelstwa i smak polskości. Polskiej tożsamości, doświadczanej w jej państwowym, regionalnym, lokalnym, zarówno w tej Wielkiej Ojczyźnie i składających się na nią małych ojczyznach – ich i Jej wieloetnicznym, wielonarodowym i wielowyznaniowym wymiarze. Wystarczy zatem, że poprzestaniemy na przypomnieniu, mających tak wielkie zasługi i znaczenie dla języka polskiego i polskiej kultury ewangelików: Mikołaja Reja, Samuela Bogumiła Lindego (autora pierwszego monumentalnego słownika języka polskiego), czy wspomnieniu wydarzeń takich jak wydanie ewangelickich przekładów Biblii Brzeskiej i Gdańskiej, lub ograniczając się już tylko do naszej etnograficznej dziedziny, że wspomnimy o ewangelikach – Oskarze Kolbergu, czy Janie Stanisławie Bystroniu. Gdy mowa o antropologii wielokulturowej pamięci, nie sposób nie myśleć o niezapomnianej multimedialnej wystawie, zorganizowanej przez Muzeum Historii Polski, prezentowanej na Zamku Królewskim w Warszawie w 2012 roku: *Pod wspólnym niebem. Rzeczpospolita wielu narodów, wyznań, kultur (XVI–XVIII w.)*, i towarzyszącej jej książce-katalogu pod tym samym tytułem pod redakcją Michała Kopczyńskiego i Wojciecha Tygielskiego¹. Wystawie ukazującej udział i obecność różnorodnych grup narodowych i wyznaniowych (Rusini, Żydzi, Litwini, Łotysze, Estończycy, Niemcy, Ormianie, Tatarzy, Karaimi) w tworzeniu fenomenu jakim była dawna Rzeczpospolita Obojga Narodów – jedno

ZBIGNIEW
BENEDYKTOWICZ

Pod wspólnym niebem?

z najbardziej zróżnicowanych językowo, wyznaniowo i kulturowo państw wczesnonowoczesnej Europy. Wszystkie te tropy składające się na polską tożsamość, związaną z wielokulturowością, otwartością, tolerancją, gościnnością warte są przypomnienia zwłaszcza dzisiaj, w dobie jednostronnej „czysto” narodowej (endeckiej), nacjonalistycznej, megalomańskiej, ksenofobicznej narracji „patriotyzmu”, dopuszczającej do głosu nawet i oenerowsko-faszystowskie hasła w tzw. „marszach Niepodległości”. Mamy świadomość, że bieżący numer jest jedynie przyczynkiem do tego wielkiego rozdziału w antropologii pamięci, jakim jest w naszym polskim doświadczeniu kwestia wielokulturowej pamięci. Warto na koniec tego wprowadzenia przywołać jeszcze jeden trop wskazany, niegdyś przez późniejszego senatora III Odrodzonej i Niepodległej Rzeczypospolitej, wielkiego Wilnianina Stanisława Stomma w jego pamiętnym eseju² – wiersz Cypriana Kamila Norwida *Moja Ojczyzna*³:

Kto mi powiada, że moja ojczyzna:
pola, zieloność, okopy,
Chaty i kwiaty, i sioła – niech wyzna,
Że – to jej stopy.

[...]

Ojczyzna moja nie stąd wstawa czołem;
Ja ciałem zza Eufratu
A duchem sponad Chaosu się wziąłem:
Czynsz płacę światu.

Naród mię żaden nie zbawił ni stworzył;
Wieczność pamiętam przed wiekiem;
Klucz Dawidowy usta mi otworzył,
Rzym nazwał człkiem.

Przypisy

- ¹ Autorzy scenariusza wystawy: dr hab. Igor Kąkolewski, Monika Matwiejczuk. Komisariat wystawy: Monika Matwiejczuk, dr hab. Igor Kąkolewski, Anna Kosińska, Iwona Jesionowska, Łukasz Kubacki. Autorka aranżacji: Agnieszka Sowa-Szenk. Komisarz wystawy ze strony Zamku Królewskiego w Warszawie: dr Przemysław Deles. *Pod wspólnym niebem. Rzeczpospolita wielu narodów, wyznań, kultur (XVI–XVIII w.)* Praca pod redakcją Michała Kopczyńskiego i Wojciecha Tygielskiego, Wydawnictwo: Muzeum Historii Polski i Bellona, Warszawa 2010.
- ² Stanisław Stomma, *Moja Ojczyzna*, „Tygodnik Powszechny” nr 7 z 15.II.1981
- ³ C. K. Norwid, *Dzieła*, t. I, Warszawa 1983, s. 451.